

ALEVİLİKTE DAR'A DURMA RİTÜELİ: ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ¹

The Ritual of Stopping At Dar'a in Alevism: The Example of Çorum Province

Prof. Dr. Taşkın DENİZ

Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakùltesi

E-posta: taskindeniz@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-1293-5404

Hümeysra UYSAL

Karabük Üniversitesi, LEE Öğrencisi

E-posta: uhmyra1903@gmail.com

Orcid ID: 0009-0008-3420-9116

Öz

İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeyinde, Orta Karadeniz'in iç kesimlerinde yer alan Çorum, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış; zengin somut ve somut olmayan kültürel mirasa sahip önemli bir yerleşim alanıdır. Çorum ilinde Alevi inanç sistemine ait temel ritüellerden biri olan "Dara Durmak" kavramını somut olmayan kültürel miras bağlamında incelenmesi, bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Alevilikte dara durmak; bireyin toplum ve inanç önderi (dede) huzurunda manevi bir hesap verme, öz eleştiri gerçekleştirme ve toplumsal uyumu sürdürme çabasını içeren önemli bir uygulamadır. Çorum örneğinde yürütölen bu çalışma, söz konusu ritüelin yerel pratiklerini, anlam dünyasını, sembolik yapısını ve sözlü kültürdeki karşılıklarını derinlemesine analiz etmektedir.

Araştırmada nitel (kalitatif) araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve bu doğrultuda saha araştırması yöntemi kullanılmıştır. Saha araştırması kapsamında doküman incelemesi, yapılandırılmamış yerinde gözlem, betimleyici analiz ve grup görüşmesi (mülakat) gibi veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın temel veri kaynaklarını konuyla ilgili arşiv belgeleri, akademik makaleler, tezler, süreli yayınlar, kitaplar ile mülakat ve gözlem sonuçları oluşturmaktadır. Araştırmanın tasarımı; konunun ve amacın belirlenmesi, literatür taraması, araştırma sorularının oluşturulması, yöntem ve tekniklerin seçilmesi, evren ve örneklemin belirlenmesi, saha uygulamalarının gerçekleştirilmesi, bulguların analiz edilmesi ve sonuç-öneri bölümünün hazırlanması aşamalarından oluşmaktadır. Çalışma kapsamında ritüeli bilen ve uygulayan kaynak kişilerle görüşmeler yapılmış; ses ve görüntü kayıtları alınmış, elde edilen veriler çözümlenerek yazılı hale getirilmiştir. Kaynak kişi seçiminde özellikle "Dara Durmak" ritüeline hâkim bireylerin bulunmasına özen gösterilmiştir.

Çalışma sonucunda, "Dara Durmak" ritüelinin Alevi toplulukları açısından yalnızca bir dinî ibadet olmanın ötesinde; toplumsal adaletin tesis edilmesi, ahlaki denetimin

¹ Bu makale, Karabük Üniversitesi LEE Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi Anabilim Dalı'nda yürütölen "Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Alevilikte "Dara Durmak" Kavramı: Çorum İli Örneği" başlıklı tezden üretilmiştir.

sürdürülmesi ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi bakımından işlevsel bir mekanizma olduğu ortaya konulmuştur. Ritüelin ilerleyen dönemlerde unutulmaması ve gelecek kuşaklara aktarılması, somut olmayan kültürel mirasın korunması açısından kritik önem taşımaktadır. Bu doğrultuda araştırma, hem akademik literatüre anlamlı bir katkı sunmakta hem de yerel kültürel mirasın yaşatılmasına yönelik farkındalık oluşturarak kültürel sürdürülebilirliğe hizmet etmektedir.

Anahtar kelimeler: Alevilik, Dara Durmak, Somut Olmayan Kültürel Miras, Çorum, Ritüel, Halk Bilimi.

Abstract

Located in the northern part of the Central Anatolia Region, in the inland region of the Central Black Sea region, Çorum has hosted many civilizations throughout history and is an important settlement area with a rich tangible and intangible cultural heritage. The purpose of this research is to examine the concept of "Dara Durmak" (Standing at the Dara), one of the fundamental rituals of the Alevi belief system in Çorum province, within the context of its intangible cultural heritage. In Alevism, standing at the Dara is a significant practice that involves an individual's spiritual accountability before a community and faith leader (dede), engaging in self-criticism, and striving to maintain social harmony. This study, conducted in the case of Çorum, provides an in-depth analysis of the local practices, semantics, symbolic structure, and oral cultural equivalents of this ritual.

A qualitative research approach was adopted in the research, and field research was employed accordingly. Data collection techniques such as document review, unstructured on-site observation, descriptive analysis, and group interviews were utilized throughout the field research. The primary data sources for the study were; The research design includes relevant archival documents, academic articles, theses, periodicals, books, as well as interview and observation results. The research design consists of defining the topic and purpose, reviewing the literature, formulating research questions, selecting methods and techniques, determining the universe and sample, conducting fieldwork, analyzing the findings, and preparing the conclusions and recommendations. Interviews were conducted with informants familiar with and practicing the ritual; audio and video recordings were taken, and the resulting data was analyzed and transcribed. Particular attention was paid to selecting individuals familiar with the "Dara Durmak" ritual in selecting informants.

The study demonstrates that the "Dara Durmak" ritual is more than just a religious practice for Alevi communities; it is a functional mechanism for establishing social justice, maintaining moral control, and strengthening social solidarity. Preserving this ritual and passing it on to future generations is critical for preserving intangible cultural heritage. In this respect, the research not only contributes significantly to academic literature but also contributes to cultural sustainability by raising awareness about the preservation of local cultural heritage.

Keywords: Alevism, Dara Durmak, Intangible Cultural Heritage, Çorum, Ritual, Folklore.

Giriş

Çorum ilinde somut olmayan kültürel miras kapsamında yer alan “dara durma” ritüeline ilişkin gerçekleştirilen bu çalışma, alanda yapılan ilk araştırma olması bakımından özgün bir nitelik taşımaktadır. Araştırma, literatürde belirgin biçimde hissedilen bilgi eksikliğini gidermeyi amaçlamakta; aynı zamanda gelecekte yürütülecek benzer nitelikteki çalışmalara kaynak oluşturabilecek veriler sunarak bilimsel katkı sağlamaktadır.

Araştırmanın amacına ulaşabilmesi için aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır;

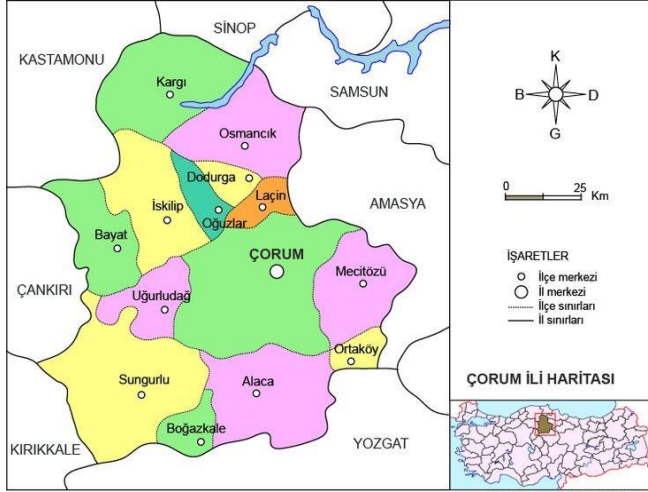
1. “Dar” kavramı ne anlama gelmektedir?
2. “Dar” kavramının sematik içeriği nedir?
3. “Dara durma” kapsamında gerçekleşen ritüeller nelerdir?
4. “Dara durma” ritüelinde kullanılan terimler ve deyimler nelerdir?

Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve bu yaklaşım doğrultusunda temel yöntem olarak saha araştırması tercih edilmiştir. Saha araştırması, bir toplumun inanç unsurlarını, gelenek ve göreneklerini, değerlerini, toplumsal ilişkilerini ve sosyal süreçlerini anlamaya yönelik olarak yöre halkı ya da konuya ilişkin bireylerle doğrudan etkileşime dayanan bir yöntemdir. Bu yöntem, araştırmacının doğal toplumsal ortamı yerinde gözlemlediği ve bu ortamla birebir etkileşime geçtiği betimleyici bir nitel araştırma sürecini ifade eder. Araştırmacı, sürecin merkezinde yer alarak inceleme konusu kişileri ve pratikleri doğrudan gözlemler ve anlamlandırır. Bu çalışmada saha araştırması kapsamında mülakat, yapılandırılmamış gözlem, belge incelemesi ve çeşitli veri toplama tekniklerinden yararlanılmıştır. Örneklemeye dâhil edilen kaynak kişilerle birebir görüşmeler gerçekleştirilmiş; bu görüşmeler ses ve görüntü kayıt cihazları aracılığıyla kaydedilmiş ve sonrasında çözümlenerek yazıya aktarılmıştır. Elde edilen veriler sistematik biçimde tasnif edilmiş, analiz edilmiş ve ilgili bağlam içinde yorumlanmıştır.

1. Çorum İli Tarihi Coğrafyası

Çorum ili, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzey kesiminde, Orta Karadeniz Bölümü'nün iç alanında konumlanmaktadır. Kent, kuzeyde yükseltisi nispeten düşük olan Ilgaz, Küre ve Canik dağ sıraları ile güneyde yer alan Bozok Platosu arasında bulunmaktadır. Coğrafi konumu bakımından batıda Çankırı, kuzeybatıda Kastamonu, kuzeyde Sinop, kuzeydoğuda Samsun, doğuda Amasya ve güneyde Yozgat illeriyle çevrilidir.

Çorum'un önemli merkezlere olan uzaklıkları şu şekildedir: Merzifon Havalimanı'na 65 km, Amasya'ya 92 km, Yozgat'a 104 km, Samsun'a 167 km, Ankara'ya 235 km ve İstanbul'a 615 km. 801 m yükseltiye sahip il; 13 ilçe, 2 belde ve 757 köyden oluşmaktadır. Toplam 12.820 km² yüzölçümüyle Çorum, Türkiye'nin yüzölçümü bakımından en büyük 19. ili konumundadır.

Harita 1. Çorum İli Lokasyon Haritası

1.1. Fiziki Coğrafya Unsurları: Çorum'un fiziki coğrafyası, kentin tarihi gelişiminden toplumsal yapısına ve ekonomik faaliyetlerinin örgütlenmesine kadar uzanan çok yönlü dinamikleri belirleyen temel etmenlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. İlde gözlenen farklı iklim özellikleri, yüksek verimliliğe sahip tarım arazileri ve zengin su kaynakları, özellikle tarım, hayvancılık ve sanayi sektörlerinin gelişiminde belirleyici rol oynamış; böylece kentin sosyoekonomik yapısının şekillenmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

İlin merkez ilçesinin kuzeyinde Eğerci Dağı; batısında ise Alagöz ve Köse Dağları yer almaktadır. Bu iki dağ sırası arasında Kırkdilim Boğazı bulunmaktadır. Çorum'un en yüksek noktası, Kargı ilçesindeki Köse Dağı üzerinde yükselen Erenler Tepesi olup 2079 metreye ulaşmaktadır. Bunun yanı sıra Bayat'taki Öbek Tepesi (2013 m), Kargı'daki Türbe Tepe (1981 m), Mecitözü'nde Karatepe (1846 m) ve Kırklar Dağı (1791 m), Laçın'de Eğerci Dağı (1765 m), Merkez ilçede Köse Dağı (1750 m), Osmancık'ta Dedeçal (1730 m), Sungurlu'da Kartaltepe (1700 m) ve İskilip'te Tekedağı (1700 m) ilin öne çıkan diğer yükseltilerini oluşturmaktadır.

Çorum, yaylalar bakımından da oldukça zengindir. İskilip-Tosya hattında yer alan Elmabeli, Beşoluk, Çiçekli ve Yalak; Kargı'da Kargı, Abdullahoğlu, Eğinönü, Aksu, Göl, Örencik, Karaboyu ve Gökcedoğan; Osmancık'ta Başpınar ve Karaca; Bayat'ta ise Kuşçaçimeni ve Kunduzlu ilin önemli yayla alanlarını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Çorum Ovası (750 m) ile Bozboğa, Budaközü, Dedesli, Delice, Düvenci, Hamamözü, Hüseyin, Irmak, Mecitözü, Osmancık, Ovasaray, Seydim ve Taybı ovaları da başlıca tarımsal üretim sahalarıdır.

Türkiye'nin en uzun akarsuyu olan Kızılırmak, Çorum sınırları içerisinde 182 km boyunca kuzey-batı hattında ilerleyerek Osmancık, İskilip, Bayat ve Kargı ilçelerinden geçmektedir. İldeki diğer akarsuların büyük bölümü de Kızılırmak Havzası'na dökülmektedir. Bunun yanı sıra Yeşilirmak'ın önemli kollarından biri olan Çekerek Çayı da Merkez ilçe, Alaca, Mecitözü ve Ortaköy ilçelerinde akarak ilin diğer büyük akarsu sistemini oluşturmaktadır.

Kızılırmak, Çekerek, Bayat Çayı ve diğer akarsular, il genelinde çok sayıda vadi ve boğazın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Önemli oluşumlar arasında Seydim ve Dedesli ovalarını birbirine bağlayan “Dana Boğazı” ve 6,5 km uzunluğundaki “Harami Vadisi”; Hatap Çayı’nın biçimlendirdiği 16 km’lik “Hatap Vadisi”; Alaca Suyu’nun Çat Suyu ile birleştiği “Hışır Vadisi”; Çorum–Osmancık–Kargı bağlantısında kritik bir geçit oluşturan “Kırkdilim Boğazı”; Çat Suyu’nun aktığı “Sayacak Vadisi” ve Çorum-Samsun yolu üzerinde yer alan 7 km’lik “Sıklık Boğazı” bulunmaktadır.

Çorum ili su yapıları bakımından da zengindir. Alaca, Çorum, Derekargım, Evcı, Gökpınar, Hatap, Hitit, İncesu, Koçhisar, Köprübaşı, Kunduzlu, Obruk ve Yenihayat barajları ilin başlıca su rezervuarlarını oluşturmaktadır. Ayrıca Merkez ilçede Çorum-Osmancık yolu üzerindeki Kırkdilim Boğazı mevkiinde bulunan Eymir (Gölün yazı) Gölü, Uyuz ve Kırkgöz gölleri ile Laçın’daki Yeşil Göl, ilin doğal göl varlığını temsil etmektedir. Bunlara ek olarak, Çorum’da enerji üretimi kadar rekreatif amaçlarla da kullanılan çok sayıda gölet bulunmaktadır. Aksu, Alacahöyük, Ahmetoğlu, Bozdoğan, Daniş, Evcienikışla, Figani, Geven, Gökçedoğan, Hıdırlık, İbrahimköy, İnegazili, Kızılhamza, Kızkaraca, Kozören, Pınarlı, Seydim, Sincan, Seyitnizam, Söğütyolu ve Yeraltı göletleri bu kapsamda öne çıkmaktadır. Çorum, şelaleler bakımından da dikkate değer bir çeşitliliğe sahiptir. İlin başlıca şelaleleri arasında Merkez ilçedeki Budakönü ve Susuz (Gümgüm) şelaleleri, Hattuşaş yakınlarındaki Höşür Şelalesi, İskilip ilçesi Sorgun köyündeki Karayanık Şelalesi, Kargı ilçesi Başköy’deki Kızılcaoluk Şelalesi ve Merkez ilçeye bağlı Örencik köyündeki Örencik Şelalesi yer almaktadır.

Çorum ili, Karadeniz ve karasal iklim özelliklerinin bir arada görüldüğü bir coğrafi konuma sahiptir. Yaz ayları genellikle sıcak ve kurak, kış ayları ise soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. Karadeniz ikliminin etkisi, ilin kuzeyinde yer alan Kargı, Osmancık, İskilip, Laçın, Dodurga, Oğuzlar ve Bayat ilçelerinde belirgin iken, Çorum merkez ile Alaca, Boğazkale, Mecitözü, Ortaköy ve Sungurlu ilçelerinde karasal iklim hâkimdir.

Bitki örtüsü bakımından ilin güney kesimlerinde bozkır formasyonu yaygın olup, çakırdiken, deve diken, gelincik, kangal otu, kapari, köygöçüren, papatya, sığırkuyruğu ve yavşan otu gibi step bitkileri görülmektedir. Buna karşılık, Kargı, İskilip, Osmancık ve Bayat ilçelerinde sarıçam, karaçam, köknar ve kızılçam gibi orman formasyonları; Alaca, Sungurlu, Ortaköy ve Mecitözü’nün yüksek kesimlerinde ise ardıç, meşe ve karaçam toplulukları yayılım göstermektedir. Akarsu vadilerinde ise özellikle kavak ve söğüt türleri dikkat çekmektedir.

Çorum’da başlıca doğal afetler arasında deprem, dolu (özellikle ilkbahar sonu ve yaz başında), erozyon, orman yangınları ve sel yer almakta olup, deprem riski açısından Mecitözü’nün güneyi, Ortaköy ve Alaca’nın kuzeyi ile Sungurlu-Boğazkale hattı boyunca uzanan fay zonu büyük önem taşımaktadır.

1.2. Beşerî Coğrafya Unsurları: Geçmişten günümüze birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Çorum, bu tarihsel birikimin doğal sonucu olarak zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Tarım, hayvancılık, sanayi ve turizm açısından önemli bir potansiyele sahip olan il, coğrafi konumu ve doğal kaynaklarıyla da dikkat çekmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2024 yılı nüfus verilerine göre Çorum'un nüfusu 521.335 olup bunun %49,69'u erkek, %50,31'i ise kadındır (data.tuik.gov.tr). Erkek nüfusun görece düşük olmasında, çalışmak amacıyla il dışına gerçekleşen göç hareketleri belirleyici rol oynamaktadır. Çorum'un en fazla göç verdiği iller Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya, Samsun ve Amasya iken; en fazla göç aldığı iller ise sırasıyla Ankara, İstanbul, Amasya, Samsun ve İzmir'dir (Çoban, 2016: 412). Nüfus dağılımı açısından Merkez ilçe, Sungurlu ve Osmancık en fazla nüfusa sahip yerleşimlerdir; Boğazkale ve Laçın ise nüfusu en düşük olan ilçelerdir. Nüfusun yoğunlaştığı alanlar genellikle verimli tarım arazilerinin genişlediği ve sulama olanaklarının bulunduğu kesimler iken, yükseltinin arttığı, ormanlık ya da verimsiz alanlarda nüfus yoğunluğu azalmaktadır.

Tarım ve hayvancılığın temel geçim faaliyetleri arasında yer aldığı Çorum'da başlıca tarım ürünlerini buğday, arpa, nohut, pirinç (özellikle Osmancık ve Kargı), mercimek, ayçiçeği, patates, soğan ve şeker pancarı oluşturmaktadır. Hayvancılıkta ise küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ön plandadır.

Çorum sanayisinin temelini, tarımsal üretime dayalı sanayi kolları oluşturmaktadır. İl merkezinde yem, un, şeker, tuğla, kiremit, çimento, kâğıt-mukavva, seramik, tekstil, kereste, gıda, döküm ve makine sektörleri gelişmiştir. Özellikle tuğla ve kiremit fabrikaları, şehrin ekonomik kalkınmasında öncü bir rol oynamıştır. Leblebi üretimi ise Çorum'un simgesel üretim alanlarından biri hâline gelmiştir. Ayrıca marangozluk, oymacılık, sepetçilik, semercilik, bakırcılık, kalaycılık, dokumacılık, boncukçuluk, kunduracılık ve Kargı bezi üretimi gibi geleneksel zanaatlar da varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Çorum ili, maden çeşitliliği ve rezervleri bakımından zengin bir potansiyele sahip olmamakla birlikte Dodurga ilçesine bağlı Alpagut ve Ayva köyleri ile İskilip, Bayat ve Osmancık ilçelerinde çıkarılan linyit, özellikle bu bölgelerde yaşayan halkın önemli geçim kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Zengin kültürel ve doğal miras unsurlarına ev sahipliği yapan Çorum'da turizm sektörü son yıllarda hızla gelişmektedir. Bu gelişimi destekleyen kurumsal yapılar arasında Çorum, Alacahöyük ve Boğazkale müzeleri önemli bir yer tutmaktadır. Hitit uygarlığının başkenti olan ve UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Hattuşa (Boğazkale), yine Hitit dönemine ait Alacahöyük, Yazılıkaya Açık hava Tapınağı ve Şapinuva (Ortaköy) antik kentleri, ilin uluslararası düzeyde tanınan kültürel değerlerindendir. Ayrıca Ortaköy ilçesine bağlı İncesu köyü yakınındaki Kybele Kaya Kabartması; Alaca ilçesindeki Kalınkaya ve Pazar, Uğurlu ilçesindeki Resuloğlu ören yerleri; Merkez ilçedeki Çorum Kalesi ve Laçın'deki Kapılıkaya Kaya Mezarı ilin öne çıkan arkeolojik ve tarihi varlıkları arasındadır.

Kültürel mirasın çeşitliliği yalnızca arkeolojik alanlarla sınırlı değildir. Çorum Saat Kulesi, Ulucamii (Murad-ı Rabi), Akşemsettin Camii; Alaca'daki Gerdekkaya Mezarı, Koçhisar Mağarası ve Eski Camii; Bayat'taki Kapılıkaya ve Pancarcık kaya mezarları; İskilip Kalesi ve Şeyh Muhiddin Camii; Kargı'daki Mihrihatun Camii ve hamamı, Hacıhamza Kalesi ve Hanı; Mecitözü çevresindeki Köseeyüp, Şıhlar, Çal, Çağna, Kuyulu, İbek ve Örencik kaya mezarları ile Elvan Çelebi Türbesi; Oğuzlar'daki Çarşı Camii ve Arak Madensuyu; Ortaköy'deki İncesu Kanyonu ve Damlatış Mağarası;

Osmancık'taki tarihi Osmancık Kalesi, Koyunbaba Köprüsü, Koyunbaba Türbesi, Koca Mehmet Paşa Camii ve Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi; Sungurlu'daki Saat Kulesi, Taş Köprü ve Ulucami ilin diğer önemli kültürel ve doğal değerlerini oluşturmaktadır. Ayrıca Merkez ilçedeki Üçtutlar Mahallesi'nde bulunan, 1.5 m genişliği ve 30 m uzunluğuyla dünyanın en dar sokaklarından biri olarak bilinen "Eskiciler ve Dikiciler Sokağı", ilin dikkat çeken özgün mekânları arasındadır.

Çorum'da Boğazköy-Alacahöyük Milli Parkı ve Çatak Tabiat Parkı olmak üzere iki korunan alan bulunmaktadır. Ayrıca il sınırları içinde iki önemli doğa rotası yer almaktadır: UNESCO logolu 17 parkurdan oluşan 405 km uzunluğundaki "Hitit Yolu Yürüyüş ve Bisiklet Parkuru" ile 190 km uzunluğundaki "Kızılırmak Havzası Gastronomi ve Yürüyüş Yolu". Bu rotalar yürüyüş, bisiklet, manzara seyir noktaları, kültür rotaları ve jip safari güzergâhları gibi farklı kullanım imkânları sunmaktadır.

İlde sağlık turizmi açısından da kullanılan Hamamlıçay Köyü Kaplıcası ve Mecitözü Figani-Beke Kaplıcası, yerel halk tarafından sıkça tercih edilen şifalı su kaynaklarıdır.

Çorum il merkezinde İl Halk Kütüphanesi, Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi, Faik Tonguç ve Mehmet Şadisoğlu Çocuk Kütüphaneleri ile Eşref Ertekin Halk Kütüphanesi bulunmaktadır. Ayrıca Çorum Belediyesi Sanat Müzesi ve Galerisi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı tiyatro salonu kentin kültürel yaşamına katkı sunmaktadır.

İlin somut olmayan kültürel miras unsurlarından olan halk oyunları arasında Çorum Halayı, Bediriş, Benli, Bıçak Oyunu, Çekirge, Davul Oyunu (Davul Şaman Oyunu), Dillala, İğdeli Gelin ve Miço oyunları en bilinenlerdir.

Çorum'da yıl boyunca düzenlenen festivaller de kültürel canlılığın önemli göstergelerindendir. Çorum Uluslararası Hitit Fuar ve Festivali, Kargı Panayır ve Festivali, Hitit Fuar ve Festivali Karakucak Yağlı Güreşleri, Çaldağ-Pazarkaşı Yayla Festivali, Dedesli Ovası Şenlikleri, Hattuşa Barış Günleri, Hattuşa Kültür ve Gastronomi Festivali, Hıdırellez Şenlikleri, İskilip Dolma, Turşu ve Çilek Festivali, Osmancık Pirinç Kültür ve Sanat Festivali, Laçın Kiraz Festivali ve Oğuzlar Ceviz Festivali ilin başlıca etkinlikleri arasındadır.

Çorum mutfağı, zengin yöresel lezzetlerden oluşmaktadır. Bükme, çörek, galle (yaprak yırtması), gözleme, has baklava, İskilip dolması, Kargı sırık kebabı, Kargı tulum peyniri, keşkek, madımak, mantı, mayalı, Oğuzlar cevizi, su böreği, teltel, yanıç (gözleme) ve yırtma aşısı, Çorum gastronomisinin özgün örneklerindendir.

1.3. Çorum Tarihi: Etimolojik açıdan Çorum adının kökeniyle ilgili çeşitli rivayetler mevcuttur. Bizans kaynaklarına göre, Anadolu'nun Türkleşme sürecinde Türk boyları yavaş yavaş bu coğrafyaya yerleşmiş; bu dönemde Bizans yönetimi altında bulunan Çorum, "Nikonya (Yankoniye)" adıyla anılmaktaydı. Danişmendname'ye göre ise Melik Ahmet Danişmend, Çorum bölgesini Bizanslıların elinden almış; bu süreçte Bizanslılar, Danişmend'e bir tuzak kurarak bölgeye "suçlu" anlamına gelen Cürümlü adını vermiştir. Zamanla bu ad, halk arasında Çorumlu biçimine dönüşmüştür. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde aktarıldığı üzere, bölgenin havasının astım ve benzeri solunum yolu hastalıklarına iyi geldiği belirtilmektedir. Bu nedenle Selçuklu Sultanı Kılıçarslan, hasta oğlu Yakup Mirza ile birçok çorlu (hasta ve bakımsız) kişiyi bölgeye göndermiş; zamanla bu kişilerin sağlığına kavuşmasıyla bölge Çorum adıyla anılmaya

başlanmıştır. Ayrıca, Çorum'un çevresinin dağlarla çevrili olması ve bu nedenle halk arasında "çevrim" olarak adlandırılması, zaman içerisinde Çorum biçimine evrilmiştir. Bu çalışmada, Çorum tarihi iki ana başlık altında incelenmiştir: Türklerin fethi öncesi ve Türklerin fethi sonrası dönemler.

1.3.1. Türklerin Fethinden Önce: Alacahöyük'teki buluntular sayesinde yaklaşık 7000 yıllık yerleşim geçmişine sahip olduğu belirlenen Çorum, tarih boyunca farklı kültürlerin etkileşim alanı olmuştur. Bölgedeki arkeolojik buluntular, Hitit Devleti'nin başkenti Hattuşa ile Kalkolitik Çağ, Gaşka, Frigya ve Galatya dönemlerine ait eserlerin varlığını ortaya koymakta ve kentin eski bir yerleşim alanı olduğunu doğrulamaktadır. Ayrıca Çorum'un önemli ulaşım güzergâhları üzerinde konumlanması, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Büyük İskender, Romalılar, Bizanslılar, Danişmendliler, Eretna Beyliği, Kadı Burhanettin, Anadolu Selçuklu, İlhanlılar ve Osmanlılar dönemlerinde de stratejik önemini sürdürmesine katkı sağlamıştır.

Alacahöyük ile başlayan yerleşim tarihi, M. Ö. 1720 yılında Hitit Kralı Anitta tarafından Hattuşa'nın başkent ilan edilmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde Hattuşa, önemli bir siyasi, ekonomik ve askeri merkez hâline gelmiştir. M. Ö. 1190 yılında Hitit Devleti'nin yıkılmasının ardından bölge, Gaşkaların egemenliğine girmiştir. Yaklaşık 400 yıl süren bu egemenlik, M. Ö. 8. yüzyılda tarih sahnesine çıkan Frigyalılar tarafından sonlandırılmıştır. Frigler döneminde Hattuşa ve çevresindeki eski Hitit yerleşimleri yeniden canlandırılmıştır.

Kimmer akınları sonucunda güç kaybeden Frigler'in hâkimiyeti sona ermiş; bölge sırasıyla Lidya ve Pers egemenliğine geçmiştir. Persler, Büyük İskender'e yenildikten sonra Çorum ve çevresi Büyük İskender İmparatorluğu yönetimine dahil olmuştur. Büyük İskender'in ölümünün ardından bölge, kısa süreli küçük krallıkların ardından Roma İmparatorluğu'na ve 395 yılında Roma'nın ikiye bölünmesinin ardından Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na tabi olmuştur. Bu egemenlik, 1071 yılında Türklerin Anadolu'ya girişine kadar devam etmiştir.

1.3.2. Türklerin Fethinden Sonra: Bizans döneminde "Nikonya" adıyla bilinen Çorum, 1075 yılında Anadolu Selçuklu Devleti emiri Danişmend Ahmet Gazi tarafından fethedilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı Süleyman Şah'ın 1085 yılında ölümü sonrasında, emirler bağımsızlık kazanarak kendi beyliklerini kurmuş; bunlardan en önemlisi, Danişmend Ahmet Gazi tarafından kurulan Danişmendli Beyliği olmuştur. Beylik döneminde Çorum'a ilbeyi (vali) atanmıştır.

1097 ve 1104 yıllarında gerçekleşen I. ve II. Haçlı Seferleri sırasında Çorum ve çevresi istilalara maruz kalmıştır. 14. yüzyılın ilk yarısında kısa süreli olarak Eretna, ardından ikinci yarısında Kadı Burhanettin beyliklerinin kontrolüne giren Çorum, 1398 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından alınmış ve Sivas'a bağlı sancak merkezi hâline getirilmiştir. Osmanlı döneminde, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Çorum hâlâ Sivas vilayetine bağlı bir sancak merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Daha sonra 1591'de Ankara'ya, 1595'te Amasya'ya bağlanmıştır. 1864 yılında sancak statüsü kaldırılarak Yozgat'a bağlı bir kaza hâline gelmiştir.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte 1921 yılında Çorum tekrar sancak merkezi olmuş, 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı yasa ile Alaca, İskilip, Osmancık, Mecitözü ve Sungurlu ilçeleri bağlanarak il statüsü kazanmıştır. Daha sonra idari yapılanmada değişiklikler devam etmiş; 1953'te Kargı, 1958'de Bayat, 1959'da Ortaköy, 1987'de Boğazkale ve Uğurludağ, 1990'da Lâçin, Oğuzlar ve Dodurga ilçe hâline getirilmiştir.

2. Alevilik

Yahudilik ve Hristiyanlıktan sonra ortaya çıkan üçüncü semavi din olan İslamiyet, Arabistan Yarımadası'nda doğmuş ve kısa sürede kültürel ocağından yayılmaya başlamıştır. Hz. Muhammed'in 632 yılında Medine'de vefat etmesi ile İslam dünyasında halifelik sorunu gündeme gelmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan ilk fikri ayrılıklar ve bölünmeler, tarih literatüründe "Dört Halife Dönemi (632-661)" olarak adlandırılan dönemde yaşanmıştır. Dört Halife Dönemi'nde özellikle üçüncü halifenin seçimi, İslam toplumunda önemli bir tartışma konusu olmuştur. Hz. Ali'nin halifelik hakkının engellendiğini düşünen taraflar, "Şiatu Ali (Ali taraftarları)" olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Bu görüşe göre, halifelik Hz. Ali'ye ait iken Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir'in bu hakkı engellediği düşünülmektedir. Bu süreç, İslam dünyasında ilk büyük mezhepsel ayrılığın da temelini oluşturmuştur. Yaşanan gelişmeler sonucunda Alevilik kelimesi, Hz. Ali'ye mensup ve onun soyundan gelen toplulukları tanımlamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Çetin, Jenkins ve Aydın, 2020).

Tarihî süreçte göçler, savaşlar ve işgaller nedeniyle Anadolu'ya kadar ulaşan ve İslamiyet'in bir yorumu olarak şekillenen Alevilik, köklü bir geçmişe sahiptir. Diğer mezheplere kıyasla Alevilik; içsel deneyimi, eşitliği, adaleti ve insan sevgisini merkeze alan bir inanç sistemidir. Alevilik, çeşitli inanç sistemleri ve tasavvufi düşüncelerin sentezi sonucunda ortaya çıkmış; insanı merkeze alan bir yaşam biçimi olarak gelişmiştir.

Aleviliğin temel kavramları arasında Hak-Muhammed-Ali üçlemesi, Hacı Bektaş Veli'nin liderliği ve insanın kâmil (olgun) birey olma arayışı yer almaktadır. Hz. Ali ve Ehl-i Bey'e bağlılık, bu inanç sisteminin merkezini oluşturmaktadır. Alevilik, günümüzde hâlâ kendine özgü ritüelleri ile milyonlarca Müslüman tarafından benimsenen tasavvufi bir mezheptir.

Alevilik bir yol, kendine özgü bir inanç ve Hak ile hakikat yoludur. Bu yolda yürümek, dayanışma içinde toplumla birlikte kaide ve kuralları uygulamakla mümkün olur. İyi bir Alevi olmak, aynı zamanda aydın ve çağdaş bir birey olmak anlamına gelir. Alevilik, soydan değil, yaşantı ve gönül işinden kaynaklanır. İnsan ancak gönül bağı ve inançla Alevi olabilir; dışarıdan gözlem yoluyla öğrenilemez. Bu bağlamda cemler, birlik, beraberlik ve kardeşlik cemleri olarak yaşanır. Kin, haset ve kıskançlık gibi olumsuz duygulara sahip kişiler cemlere katılamaz.

2.1. Alevilikte Cem Ritüeli ve Sembolik Unsurlar

Alevilik, İslamiyet'in Şîî kolunun yorumları ile Anadolu'nun yerel inanç sistemlerinin etkileşimi sonucu ortaya çıkan, insan merkezli ve köklü bir inanç sistemi olarak tanımlanabilir. Bu inanç sisteminde ritüeller, yalnızca dini bir ibadet olmanın ötesinde,

toplumsal kimliği oluşturan, değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan ve toplumsal yapıyı şekillendiren aktif bir süreç işlevi görür. Örneğin cem, sema ve zikir gibi ritüeller, Alevi inancının temel ilkelerini somutlaştıran ve bu inancı kuşaktan kuşağa aktaran merkezi uygulamalardır. Alevi ritüelleri, temelde oluşum ve uygulama şekilleri, amaçları, fonksiyonları ve yapısal özellikler açısından benzerlik gösterse de ocak ve yöresel farklılıklar nedeniyle çeşitli varyasyonlar ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar; hizmetlerin adlandırılması, ritüelin sırası ve sayısı, uygulanış biçimi ile kullanılan dini metinlerin içeriği ve sunum biçiminde kendini göstermektedir (Akın, 2017).

Cem / Birlik Ritüeli: Cem, Alevi inancının temel ritüeli olarak, dini, sosyal ve kültürel bütünlüğü bir araya getiren merkezi bir uygulamadır. Arapça kökenli olan “**cem**” kelimesi, “**toplanma**” anlamına gelir ve kökeni Hz. Muhammed’in Miraç dönüşünde uğradığı Kırklar Meclisi’ne kadar uzandığı kabul edilir. Diğer ibadetlerden farklı olarak cem, katılımcıların toplumsal sorumluluklarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini merkeze alır; katılan bireyler, toplumsal uyumu ve barışı sağlama yönünde aktif rol üstlenir. Ritüel genellikle “**dede**” veya “**ana**” olarak adlandırılan liderler tarafından yürütülür; bu liderler hem cemin doğru bir şekilde icra edilmesini sağlar hem de katılımcıların manevi gelişimlerine rehberlik eder. Cem’e katılımda ahlaki kriterler ön plandadır; hırsızlık veya yalan söyleme gibi olumsuz davranışlarda bulunan kişiler ritüele katılamaz, böylece ritüelin kutsal ve temiz bir ortamda gerçekleştirilmesi güvence altına alınır (Kaptan, 2017).

Fotoğraf 1: Cem ritüeli

Cem, Alevi inancında sadece bir ibadet değil, toplumsal dayanışma ve üretimle iç içe geçmiş bir yaşam pratiğidir. Bireyler, çalışıp ürettikleri kazançları cem ortamına getirerek toplumdan razılık alır ve böylece toplumsal sorumluluklarını yerine getirirler. Alevi anlayışında abdesti görmek, yalnızca suyla bedensel temizlik yapmakla sınırlı değildir; asıl olan görgü ve ikrar ile arınmaktır, su ise sadece bedensel temizliği sağlar. Cem ritüeli belirli bir saate bağlı değildir; tarlada çalışmak veya yardıma muhtaç olana destek vermek gibi toplumsal eylemler de birer cem olarak kabul edilir. Hacı Bektaşî Veli, Anadolu’da cem uygularken Alevi, Sünni, Türk,

Süryani veya Ermeni ayrımı gözetmeden insanlara birlikte çalışmayı ve üretmeyi öğretmiştir. Bu yaklaşım, cem anlayışının toplumsal dayanışma ve üretim temellerine dayandığını gösterir. Ayrıca cem, evrensel bir kavram olarak da yorumlanır; üç canın bir araya gelmesi, insan vücudundaki hücrelerin uyumlu çalışması, evrenin döngüleri ve bitkilerin büyüme süreçleri de birer cem olarak kabul edilir. Doğadaki döngü, baharın gelişi ve cemrenin düşmesiyle başlar; kökler filizlenir, hava tazelenir, bitkiler büyür ve yeşerir, kışın gelmesiyle bu döngü tamamlanır ve Alevi anlayışında evrensel cem ve ibadet olarak kabul edilir.

Cem evleri, Alevi inancında kutsal ve aşk mekânlarıdır. Burada dualar edilir, kutsal lokmalar yenir ve dedeler, müşidler veya pîrlar topluluğa öğreti ve ferman iletilir. Cem evleri aynı zamanda:

- Semahların dönüldüğü Kırklar Meydanı,
- Dertlerin paylaşıldığı ve müşküllerin çözüldüğü derman odası,
- Kerbela vahşetinin anıldığı bir anma mekanıdır.

Fotoğraf 2: Cemevi

Cem ritüelinin çeşitli biçimleri bulunmaktadır. Bunlar arasında Abdal Cemi, Baş Okutma Cemi, Dardan İndirme Cemi, Düşkünlük Cemi, Görgü Cemi, İkrar Cemi, Kırklar Cemi, Koldan Kopan Cemi, Musahiplik Cemi, Muharrem Cemi ve Nevruz Cemi sayılabilir (Coşkun, 2014). Her bir cem çeşidi ve sembolik unsurlar, belirli toplumsal ve manevi amaçlara hizmet etmekte, ritüelin fonksiyonel ve sembolik boyutunu zenginleştirmektedir.

Cem ritüeli çeşitleri ve cem esnasında sembolik değerler taşıyan unsurlar şu şekilde sıralanabilir:

Abdal Musa Birlik Cemi: Alevi topluluklarında, bireylerin çalışıp ürettikleri kazançlar üzerinden toplumdan rızalık almak amacıyla gerçekleştirilen önemli bir cem törenidir. Bu tören sırasında, kişinin getirdiği lokmalardan rızalık alınmaması, onun toplum içinde hoş görülme-yen davranışlara sahip olduğunu gösterir. Bu durumda, kişi geçici olarak düşkün ilan edilir; ceme alınmaz ve hatasını fark etmesi için toplumdan uzaklaştırılır. Lokmasına rızalık alan bireyler ise, toplumsal uyumu korumak ve kendi manevi sorumluluklarını yerine getirmek için Görgü cemlerini icra ederler.

Asa: Cem törenlerinde düzeni ve birliği koruyan, gözcülük görevini üstlenen simgesel bir objedir. Asa taşıyan kişi, cemi dedenin yönlendirmesiyle planlayan ve katılımcıları sessizce yerine oturtan kişidir. Asa aynı zamanda gözcü hizmetini temsil eder. Tarihsel ve sembolik kökeni, Hz. Musa gibi pir ve erenlerin yolculuklarıyla ilişkilendirilir. Asa sayesinde cemdeki herkes eşit konumda bulunur: Kadın, erkek, çocuk, yaşlı ayrımı yapılmaz; kimse kimseye üstünlük taslamaz.

Bel Kuşakları: Cem sırasında **bel kuşakları** takılır. Bunun sembolik kökeni, Hz. Muhammed'in Miraç yolculuğu sırasında Kırklar'la karşılaşmasına dayanır. Menkıbe özetle şöyledir: Hz. Muhammed, Kırklar'ı sayarken bir eksik kişi fark eder; düşkünlerin yardımcısı olduğunu ifade ederek içeri girer ve kırklar tarafından test edilir. Sonuç olarak kırklar birlik ve paylaşımı temsil eden üzüm tanesini Hz. Muhammed'e sunar ve bu birlik, cem ritüelinde bel kuşağı takma geleneğiyle simgelenir. Kuşak, cem esnasında hizmet edenlerin birlik ve eşitlik içinde hareket ettiğini, yardımlaşmayı ve aşkı temsil eder.

Görgü Cemi: Alevilikte abdest, yıllık bir manevi arınma uygulaması olarak görülür ve yalnızca bedensel temizlikten ibaret değildir; dünyevi kirlerden ve olumsuz davranışlardan arınmayı simgeler. Bu bağlamda "ap" suyu ve "dest" eli, bedensel değil manevi abdesti temsil eder; akıllı, ikrarı ve ahlaki sorumlulukları olmayan bir kişinin yaptığı abdest Alevi inancına göre geçerli sayılmaz. 7 kapı komşusundan razılık alamayan, eline, beline ve diline sahip olmayan, aşına, işine ve eşine sadık kalmayan bir kişinin abdesti geçersizdir. Hacı Bektaş Veli, bunu su şişesi metaforuyla açıklar: İçinde pislik dolu bir şişeyi dışarıdan yıkasanız da su kirli kaldığı sürece içilemez; ancak içindeki pis su boşaltılıp temiz su konursa şişe temiz olur. Bu örnek, manevi arınmanın yalnızca dışsal değil, içsel temizlikle mümkün olduğunu gösterir. Abdestin geçerliliği bireyin ikrarına bağlıdır; verilen sözlerden dönmek, haksızlık yapmak veya toplum içindeki ilişkileri bozmak manevi abdesti bozar. Tövbe ve Allah'a yalvarmak tek başına yeterli değildir; kalbi kırılan kişiyle yüzleşmek, haksızlık yapılan kişiden razılık almak, ağlatılanı güldürmek ve hataları telafi etmek gerekir. İkrardan dönülmediğinde ise kişi manevi olarak abdestlidir ve toplum içine çıkabilir; bu uygulama bireyin hem kendisini hem de toplumu rahatsız etmeyecek biçimde davranmasını güvence altına alır.

Hıdırellez: Alevilikte Hıdırellez, baharın gelişini kutlamak amacıyla gerçekleştirilen önemli bir ritüeldir. Hem manevi hem de toplumsal öneme sahip olan bu ritüel, doğanın döngüsünü ve bereketini kutlamaya yöneliktir. Hıdırellez genellikle 6 Mayıs'ta kutlanmakta olup, bu tarih Hz. Hızır ile Hz. İlyas'ın buluştuğu gün olarak kabul edilmektedir. Alevi inancında Hz. Hızır, yardımseverliğin ve bereketin simgesi olarak değerlendirilmektedir. Hıdırellez'den önce, bireyler baharın gelişi ile toplu olarak dışarı çıkar ve doğanın uyanışını kutlarlar. Evler temizlenir, bahçe ve benzeri alanlar düzenlenir. Hıdırellez gecesi, kötü ruhlardan arınmak ve sağlık ile bereket dilemek amacıyla büyük bir ateş yakılır ve bu ateşin üzerinden atlanır. Aynı zamanda ateşin etrafında toplanılarak şarkılar söylenir, dualar edilir. Gecede, dileklerin kabul

olacağı inancıyla ağaç dallarına veya çiçeklere ip ve kâğıt bağlanır; bu uygulama dileklerin doğaya iletilmesini simgeler. Hıdırellez günü, doğanın bereketini temsil eden taze ürünler, sebze ve meyvelerden oluşan özel bir sofraya hazırlanır ve bu sofraya aile ile dostlarla paylaşılır (Çınar, 2020). Bunların yanı sıra, Alevi inanç sisteminde gerçekleştirilen diğer önemli ritüeller arasında Dört Kapı Kırk Makam, On İki Hizmet, Hacı Bektaşî Veli ziyaretleri ve Dara Durma ritüelleri yer almaktadır.

Kurban (Lokma) Ritüeli: Alevilikte kurban anlayışı, İslamiyet'teki kurban anlayışından farklı bir biçimde yorumlanmaktadır. Alevi inancında kurban, "lokma" olarak adlandırılır. Bu **lokma**, et içerebileceği gibi, **herhangi bir yiyecek** de olabilir; bu nedenle kurban kesmek zorunlu bir ritüel değildir. İsteyen kişi, arzu ettiği zaman kurbanını gerçekleştirebilir. Ritüeldeki temel niyet paylaşmak olduğundan, paylaşılacak yiyeceğin biçimi ikinci plandadır (Erdoğan, 2012). Lokma verme, sadece dini bir uygulama olmanın ötesinde, insani bir değer olarak kabul edilir. Paylaşma ve dayanışma ekseninde şekillenen bu ritüel, Alevi inancının temel özelliklerini ve toplumsal işlevini açık biçimde yansıtmaktadır.

Fotoğraf 3: Kurban ve Lokma

Muharrem Orucu ve Aşure Günü: Muharrem ayı, Hicri takvimde yılın ilk ayı olup, Alevi inancında özel bir öneme sahiptir. Aleviler, Muharrem ayının başından itibaren oruç tutmaya başlar ve özellikle 10. gün olan Aşure Günü, yıl içerisindeki en önemli gün olarak kabul edilir. Geleneksel olarak Aleviler, bu ay boyunca yaklaşık 12 gün oruç tutmaktadır. Oruç süresince hem yiyecek ve içecekten uzak durulur hem de ruhsal arınma ve dinginleşme hedeflenir. Muharrem ayı orucu, **Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesini anmak amacıyla** tutulur ve bu süreç, Alevi toplulukları için bir yas ve matem dönemini temsil eder. Oruç uygulamasına ek olarak, çeşitli cem törenleri düzenlenir; bu törenlerde cemaat toplu olarak dua eder, zikir çeker ve ilahi veya şiir okumaları gerçekleştirir. Ayrıca, bu dönemde ihtiyaç sahiplerine yardım etmek önemli bir ritüel uygulamasıdır. Muharrem ayının 10. günü olan Aşure

Günü'nde, aşure dağıtımı gerçekleştirilir; bu uygulama hem toplumsal dayanışmayı hem de dini bağlılığı pekiştiren önemli bir ritüeldir (Ünlü, 2020).

Fotoğraf 4: Aşure Geleneği

Mum Yakma ve Hak-Muhammed-Ali Sembolizmi: Cem sırasında 3 mum yakılır. Bu mumlar, **Hak, Muhammed ve Ali**'yi simgeler ve ritüelin manevi odak noktalarını temsil eder. Mumlar, cem alanındaki kutsallığın ve ilahi huzurun somut göstergesidir.

On İki Hizmet: Cem töreninin işleyişi, on iki hizmet sahibinin yönlendirmesiyle sağlanır. Bu kişiler, cem alanındaki düzeni ve ibadetin doğru şekilde yerine getirilmesini garanti eder. Hizmetler arasında dede, zakir, gözcü, meydancı, kapıcı, sakka ve delilci gibi görevler bulunur. Bu görev sahipleri, ritüelin toplumsal ve manevi boyutlarının korunmasında kritik rol oynar. Cem ritüelinin sağlıklı işleyişi, belirli hizmetlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Bu hizmetlerin başlıcaları şunlardır:

1. Dede postu – Cem töreninin manevi liderliği, rehberlik ve manevi yol göstericilik.
2. Zakir postu – İlahi ve nefeslerle ritüelin sesli yönünü yönetir.
3. Gözcü postu – Cem alanının düzenini ve disiplinini sağlar.
4. Meydancı postu – Cem sırasında meydanın düzenini kontrol eder, katılımı organize eder.
5. Kapıcı postu – Cem evinin giriş ve çıkışlarını düzenler.
6. Sakka (el suyu dağıtan) – Ritüelde suyun dağıtımını ve temizliğin sağlanmasını üstlenir.
7. Delilci postu – Cem sırasında ritüelin doğru şekilde uygulanıp uygulanmadığını denetler.

Diğer hizmetler de cem sırasında çeşitli destek görevlerini yerine getirir ve cem töreninin toplumsal, manevi ve ritüel bütünlüğünü sağlamada kritik bir rol oynar.

Post Serme ve Meydan Açma: **Post**, cem meydanının temel unsurlarından biridir. Eskiden hayvan derisinden yapıldığı için kara çul olarak adlandırılmıştır; dayanıklılığı ve uzun ömrü, ritüelin sürekliliğini simgeler. Postun üzerine serilen beyaz örtü,

yeniden doğuş ve arınma anlamına gelir. Bu örtüye çıkan kişi, Alevilikte ikinci doğum (batinen doğum) ile Ana Fatma'dan dünyaya gelmiş gibi manevi olarak yeniden doğmuş sayılır. Böylece cem alanında fiziksel hareketler, simgesel ve manevi bir anlam kazanır; katılımcılar hem kendilerini hem topluluğu arındırır. Cem evinde ilk post serilir; bu uygulamaya bazen karaçul denir. Post serme işlemi, cem alanının fiziksel ve manevi olarak hazırlanmasını sağlar. Meydan açıldıktan sonra törenin merkezi alanı oluşur. Bu alan hem ibadet hem de toplumsal etkileşim için kullanılan kutsal bir mekândır.

Semah: Semah terimi, Arapça kökenli olup, etimolojik olarak "uçmak, gökyüzü, işitmek" gibi anlamlara gelmektedir. Alevi geleneğindeki terim anlamı ise **müzik eşliğinde yapılan dönme hareketi** veya bir tür zikir olarak ifade edilmektedir (Yılmaz, 2011). Alevilik bağlamında semah, söz, müzik ve dansın bir araya gelmesiyle oluşan bir ritüeldir. Hem ibadet hem de coşkulu bir ifade biçimi olarak görülen semah, diğer inanç sistemlerine nazaran en ayırt edici özelliklerindendir. Alevi inancının temel ibadeti olan cem ibadetinin olmazsa olmaz ritüelidir (Turkecul, 2016). Semah ritüelini oluşturan dönme hareketi esnasında söylenen sözler zikir olarak ifade edilir. Alevilerde zikir sadece kelimelerin tekrar edilmesinden ibaret değil aynı zamanda bir bilinç hali, içsel yolculuk ve toplumsal bağ kurma şeklidir. Zakirler, saz eşliğinde Ali'ye, 12 İmam'a ve Hakk'a yönelik deyişler okur. Bu deyişler, ilahi benzeri bir işlev görerek cem ortamına manevi bir ritim kazandırır. Ardından semah dönülür; erkekler ve kadınlar, deyişler eşliğinde ritmik ve sembolik hareketlerle katılım sağlar.

Fotoğraf 5: Cem sırasında gerçekleştirilen semah ritüeli

Sorgu ve Helallik: Cem sırasında gerçekleştirilen sorgu ritüeli, Alevilikte dürüstlük, doğruluk ve toplumsal ahlakın bir yansımasıdır. Bu uygulamada düşkünlükler düzeltilir ve katılımcılar birbirlerinden helallik alır. Bu süreç, toplumsal uzlaşmayı ve bireylerin sorumluluk bilincini güçlendirir.

2.2. Çorum'da Alevilik

Çorum ili, tarih boyunca siyasi, dini ve sosyal değişimlere ve karışıklıklara sahne olmuş; bu süreçte Sünnilik, Alevilik gibi dini ve tasavvufi öğretiler bölgede

şekillenmiştir. Çorum'da Alevi inancının kökleri, İslamiyet'in kabulünden önceki inanç sistemlerine kadar uzanmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde bölgeye göç eden Türkmenler, kendi inanç ve kültürel değerlerini yanlarında taşıyarak Alevi nüfusunun artmasına katkı sağlamıştır. Osmanlı döneminde ise Alevi-Bektaşî öğretilerine yönelik uygulanan baskılar sonucunda pek çok sürgün yaşanmış, ancak bireyler inançlarını gizlice sürdürebilmiştir. Özellikle kırsal alanlarda, Alevi köyleri ve geleneksel inanç sistemleri korunmuş ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Cumhuriyet döneminde gerçekleşen siyasi ve toplumsal gelişmeler, Aleviliği etkileyen önemli faktörler arasında yer almıştır. Buna rağmen, Çorum'daki toplumun geçmişine ve geleneklerine olan bağlılığı sayesinde Alevilik bugün de varlığını sürdürebilmektedir.

2.3. Çorum'da Aleviliğin Coğrafi Dağılışı

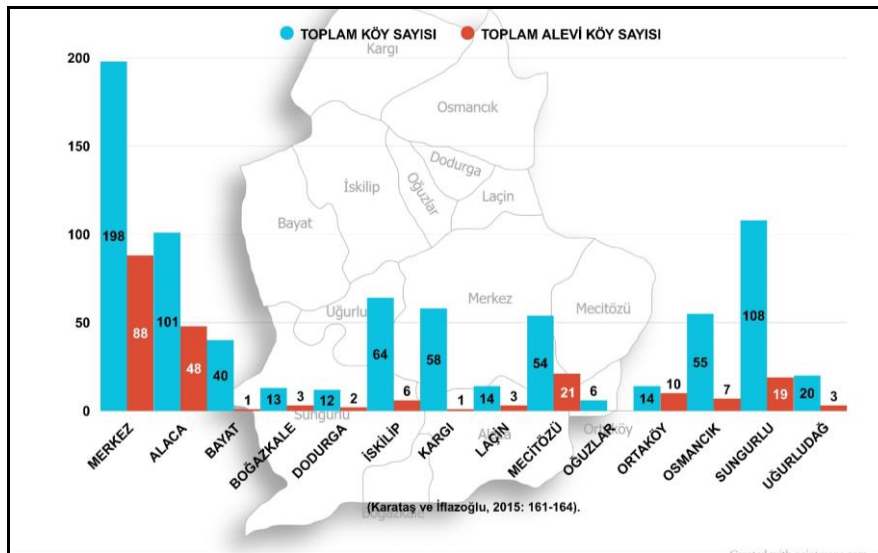
Çorum ilinde 212 köy, geleneksel olarak Kızılbaş-Alevi nüfusun ikamet ettiği yerler olarak belirlenmiştir (Karataş ve İflazoğlu, 2015: 161-164). Ancak bu yerleşimlerin bir kısmı karışık bir demografik yapıya sahip olup, bazı köylerde Alevi nüfus minimum düzeyde veya yok denecek kadar azdır. Göçler nedeniyle Alevi köylerinin çoğu, kısmen veya tamamen demografik değişim yaşamıştır.

İLÇE	KÖY
Merkez-88	Acıpınar, Ahmetoğlan, Altınbaş, Arpalık, Aslanköy, Ataköy, Atçalı, Bektaşoğlu, Budakören, Bütet, Bürüoğlu, Büyükdivan, Çağsak, Çaltıcak, Çalyayla, Çanakçı, Çayhatap, Çobandüven, Çukurören, Deller, Dereköy, Dut, Dutçakallı, Düdüklü, Erdek, Eskiekin (karışık), Eskiköy, Eskiören, Eşençay, Evcikuzkışla, Evcirtakışla, Eymir, Gökçepınar, Gökköy, Güvenli, Hacıbey, Hamdiköy, Harmancık, Hıdıroğlu, Hızırdede, İnalözü (karışık), Kadıderesi, Kadıkırı (karışık) , Karabayır, Karacaköy (karışık) , Karadona, Karagöz, Karakeçili, Karasar, Kavacık, Kazıklıkaya, Kertme, Kirazlıpınar, Kılıçören, Kızılkır, Kızılpınar, Kozluca, Kuşsaray, Laloğlu, Mislerovacı, Mollahasan, Morsümbül, Mustafaçelebi, Narlık, Ömerbey, Örencik, Palabıyık, Pancarlık, Sapaköy, Sarınbey, Sarmaşa, Sazak, Serban, Sevindikalan, Seydimçakallı, Seyfe, Sııklı, Şahinkaya, Şanlıosman, Şekerbey (karışık), Tahran, Teslim, Tolamehmet, Turgut, Üçköy, Yenice, Yenihayat, Yoğunpelit
Alaca-48	Akçaköy, Akçasoku, Akören, Akpınar, Alacahöyük, Balçıkhisar, Bozdoğan, Büyükcamlı, Büyükeşlik, Çelebibağ, Çevreli, Çırçır, Çikhasan, Çomar, Değirmendere, Değirmenözü, Dereyazıcı, Dutluca, Eskiyyapar, Geven, Gıcıklı, Harhar, Haydar, İmat, İsağacı, Kalinkaya, Karamahmut, Karatepe, Karkın, Kayabüget, Keşlik, Kılavuz, Koçhisar, Koyunoğlu, Kuyumcusaray, Kuzkışla, Küçükcamlı, Külâh, Küre, Kürkçü, Mazıbaşı, Onbaşılar, Perçem, Soğucak, Söğütözü, Velet, Yenice, Yeniköy
Bayat-1	Eskialibey (karışık)
Boğazkale-3	Sarıçiçek, Yanıca, Yazı
Dodurga-2	Mehmetdede Tekke, Obruk
İskilip-6	Cıngıllıoğlu, Hasandeğen, İbik (karışık), Kılıçdere, Soğucak, Veletler

	(karışık)
Kargı-1	Karapürçek
Laçın-3	Gökgözler, Gözübüyük, Kuyumcu (karışık)
Mecitözü-21	Akpınar, Ayancık, Boğazkale, Boyacı, Dağsaray, Geygoca, Hisarkavak, Kalecik, Karacaören, Karacuma, Kavaklı, Kaya, Konaç, Koyunağlı, Kozören, Körücek, Köseeyüp, Sorkoğkan, Tutali, Üçköy, Yeşilova
Ortaköy-10	Aşar, Büyükkışla, Senemoğlu, Cevizli, Kalkavan, İncesu (karışık), Kuyucak, Kızılhamza, Fındıklı, Yaylacık
Osmancık-7	Baltacı Mehmet Paşa, Çampınar (Serciğen), Dutludere (Yahu), Fındıcak, Kumbaba, Umac, Yağsiyen
Sungurlu-19	Akçınar, Akpınar, Alembeyli (karışık), Beşevler, Beyyurdu, Cevheri, Çayan, Çiçeklikeller, Gökçam, İnegazili (karışık), Kamışlı, Karakaya, Kemallı (karışık), Körkü, Mağmatlı, Oğlaközü, Sarıkaya, Şekerhacı, Topuz
Uğurludağ-3	Büyükerikli, Küçükerikli, Gökçeagaç (karışık)

Tablo 1. Çorum İli İlçeler Düzeyinde Alevi Köyleri

Çorum ili ilçelerine göre Alevi nüfus dağılımı incelendiğinde, Merkez ilçesi sınırları içerisindeki 198 köyden 88'inde Alevi nüfusun bulunduğu görülmektedir. Alaca ilçesindeki 101 köyden 48'inde Alevi nüfus baskındır. Bayat ilçesinde 40 köyden yalnızca 1 köy, Boğazkale ilçesinde 13 köyden 3'ü, Dodurga ilçesinde 12 köyden 2'si Alevi nüfusuna sahiptir. İskilip ilçesinde 64 köyden 6'sı, Kargı ilçesinde 58 köyden yalnızca 1'i, Laçın ilçesinde 14 köyden 3'ü Alevi nüfusu barındırmaktadır. Mecitözü ilçesinde 54 köyden 21'i, Ortaköy ilçesinde 14 köyden 10'u, Osmancık ilçesinde 55 köyden 7'si, Sungurlu ilçesinde 108 köyden 19'u, Boğazkale ilçesinde 13 köyden 3'ü ve Uğurludağ ilçesinde 20 köyden 3'ü Alevi nüfusu içermektedir. Öte yandan Oğuzlar ilçesindeki 6 köyde Alevi nüfusa rastlanmamaktadır (Karataş ve İflazoğlu, 2015: 161-164).

Şekil 1. Çorum'da İlçelere Göre Alevi Köy Sayısının Dağılışı

3. Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Alevilikte Dar'a Durma Ritüeli

Bu çalışmada, dara durma ritüeli Çorum örneği üzerinden incelenmiş ve ritüelin yerel anlamları, uygulama biçimleri, kullanılan terimler, deyimler ile semboller detaylı biçimde analiz edilmiştir. Alan araştırmasında görüşmeler, gözlemler ve belge incelemeleri yapılmış; ritüelin günümüzde nasıl uygulandığı, hangi anlamlarla yüklendiği ve toplumsal işlevi ortaya konmuştur.

Araştırma bulgularına göre dara durma ritüeli, Çorum'daki Alevi toplulukları içinde hâlâ yaşatılmakta; ancak özellikle genç kuşaklarda bu geleneğe yabancılaşma gözlemlenmektedir. Kentleşme, göç, modern yaşam biçimleri ve dijital kültürün etkisiyle, sözlü kültüre dayalı bu tür ritüellerin aktarımında ciddi zorluklar yaşanmaktadır. Dara durma ritüelinin içerdiği sözlü anlatılar, halk deyimleri, semboller ve tören estetiği, kültürel belleğin önemli bir parçasını oluşturmaktadır; bu nedenle korunması büyük önem taşımaktadır.

3.1. Dar Kavramı

Alevi inanç sisteminde cem ritüeli bağlamında “**dâr**” kavramı özel bir anlam ve işlev kazanmaktadır. Arapçada “ev”, Farsçada ise “ıdam sehpa” anlamına gelen bu terim, **cem meydanının tam ortasını** ifade eder. Dâr, huzura çıkışı, talip oluşu ve meydanda hazır bulunmayı simgeleyen yüksek sembolik değere sahip bir kavramdır. Aynı zamanda kültürel ve inançsal belleğe telmihte bulunan anlam katmanlarını da bünyesinde barındırır.

Dâra ilk çıkan kişinin Hz. Ali olduğuna inanılmakla birlikte, yaygın kabul, dâra çıkarma uygulamasının ilk kez İmam Hüseyin tarafından gerçekleştirildiği ve dârdan ilk kurtaran kişinin ise İmam Hasan olduğudur. Biat ve tarikat telkininin icra edildiği dâr meydanı, “Hakk'ın huzurunda ve Hakk için asılmaya hazırım” anlamını da kapsar (Gökbel, 2019).

Fotoğraf 6: Dara Durma ritüeli

Dara durmak, Alevi inanç sisteminde hem bireysel hem de toplumsal boyutu olan, derin sembolik anlamlar taşıyan önemli bir cem ritüelidir. Bu ritüel, bireyin topluluk ve inanç önderi (dede) karşısında manevi bir muhasebeye girerek kendi davranışlarını sorgulamasını ve toplumsal onay sürecine katılmasını sağlar. Alevilikte dara durmak, yalnızca bir ibadet değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ve cem topluluğundaki

birlik ruhunun korunmasını sağlayan bir uygulamadır. Alevilikte “dar” kelimesi **hak huzurunda hesap vermeyi** ifade ederken, “dara durmak” bu **hesaplaşma sürecini** simgeler. Ritüelin temelinde bireyin “eline, beline, diline sahip olmak” ilkesi doğrultusunda yaşaması ve toplumla olan ilişkilerinde adil, dürüst ve sorumlu bir birey olması yatmaktadır. Cem törenlerinde gerçekleştirilen dara durma uygulaması, bireyin geçmiş davranışlarıyla yüzleşmesini, kusurlarını kabul etmesini ve toplumdan rıza alarak tekrar cemaat içinde yer bulabilmesini sağlayan kritik bir adımdır.

Somut olmayan kültürel miras kapsamında dara durma, bireyin cem önünde kişisel sorumluluk bilinciyle yüzleşmesi, manevi uzlaşma ve bağlılık göstermesi ile dede önünde hesap verme sorumluluğunu yerine getirdiği manevi bir ritüeldir. Cem evleri dışında da uygulanabilen bu gelenek, toplumun belirlediği doğru-yanlış anlayışını korumaya yöneliktir. Örneğin, ilk ekin zamanı hasat edilen ürün, dede önünde dar ritüeline sunulur; bu hem evin bereketini artırmak hem de lokmayı helal kılmak amacı taşır. Dara durma, insanın vicdan ve ruh temizliği ile toplumsal düzeni bir arada koruduğu bir ibadet ve toplumsal düzen mekanizmasıdır. Alevi inancında dara durma ritüelinde bireyin doğruluğu, “dem içme” gibi simgesel uygulamalarla sınanmakta; bu da ritüelin ciddiyetini ve etkisini artırmaktadır. Ayrıca dara durma, cem törenleri içerisinde de gerçekleştirildiğinden, cem uygulamalarına ilişkin bilgilere sahip olmak, ritüelin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Dönmez, Çelik ve Armağan, 2018).

3.2. Dara Durma Ritüelinde Kullanılan Terimler ve Deyimler

Alevi inanç sisteminde cem ritüeli, toplumsal ve manevi bir bütünlüğü simgeleyen, çok katmanlı bir ibadet uygulamasıdır. Cem sırasında pek çok terim, deyim ve sembol kullanılmaktadır; bu terimler hem ritüelin işleyişini düzenler hem de toplumsal hafızayı canlı tutar. Dara durma eylemi, cem törenleri sırasında veya bireyin toplum önünde gerçekleşen manevi bir sorgulama sürecidir. Bu eylem, kişinin kendi davranışlarını değerlendirmesi, hatalarını kabul etmesi ve ruhsal arınmayı sağlaması amacını taşır. Dara durma sırasında kullanılan terimler ve deyimler, cem törenindeki diğer uygulamalarla büyük ölçüde ortaktır ve inanç pratiğinin temelini oluşturur.

Ritüeldeki genel amaçlar şunlardır:

İkrar: Bireyin topluluk önünde doğru ve dürüst bir şekilde söz vermesi, yolun gereklerini kabul etmesi.

Öz eleştiri: Kendi davranışlarını değerlendirme ve hatalarını fark etme süreci.

Pişmanlık ve arınma: Toplumsal ve bireysel düzeyde manevi temizlenmeyi sağlama.

Bu çerçevede dara durma, sadece bir ibadet değil; aynı zamanda toplumsal düzenin korunması, etik değerlere bağlılık ve bireysel sorumluluk bilincinin pekiştirilmesi işlevlerini de yerine getiren merkezi bir ritüeldir.

1. Dar'a Durmak

Bir kişinin cem (cemaat) önünde kendisini sorguya açmasıdır. Dara durmak ifadesi, “yargı önünde durmak” anlamına gelir. Bu ritüelde kişi, doğru yoldan sapıp sapmadığı konusunda hesap verir. Aynı zamanda “Tanrı huzurunda durma” anlamını da taşır.

Fotoğraf 7: Dara durma

2. Dar

Semboliktir; kişinin içinde bulunduğu kötü durumdur. Pir'in önünde fiziksel manada bir duruştur (sağ el kalp üstünde, baş önde). Bu pozisyona da dar denilir. Kişi kendi iç dünyasında, vicdanına, inancına, topluma ve yola karşı hesap verir.

3. Pir

Cem'in ve dara durma sürecinin ruhani lideridir. Pir rehberlik eder, sorguyu yönetir.

4. Rehber

Darda duran kişiye destek olan, manevi yol göstericidir. Pir ile talip arasındaki köprüdür.

5. Talip

Darda duran kişidir. Yola (Alevi inancına) bağlılık göstermiş kişidir.

6. Müsahip

Talibin yol kardeşi, manevi ikizidir. Dara durma sırasında da destek verir. Birlikte sorguya girerlerse, ikisi de dara durur.

7. İkrar

Alevi yoluna olan bağlılık yeminidir. İkrar bozan kişi dara çekilir. Alevi inancında en önemli terimdir. "*Öl ikrar verme, Öl ikrardan dönme*" denilir yani verilen sözün arkasında durmak ve ona sadık kalmak önemlidir. Bu deyiş, insanlara dürüstlükten ve adaletten sapmamaları konusunda rehberlik eder.

8. Sorgu-Sual

Darda durma esnasında yapılan değerlendirme. Kişiye, davranışları ve alevi inancına ait kurallara uyup uymadığı sorulur.

9. Düşkünlük

Yoldan geçici veya kalıcı olarak çıkarılma durumudur. Toplumdan dışlanmak anlamına gelir ama düşkünlükten dönmek mümkündür.

10. Rızalık

Talibin cem erenlerinden, Pir'den ve toplumdan özür dileyip rızalık istemesi durumudur. Bağışlanma sürecinin bir parçasıdır.

11. Niyaz almak

Niyaz almak, Alevilik inancında saygı, sevgi, birlik ve teslimiyetin bir ifadesidir. Alevi-Bektaşî yolunda "niyaz" kelimesi hem dua etmek hem de birliğe yönelmek, Hakk'a yakınlaşmak anlamlarını taşır. Ancak günlük Alevi eylemlerinde niyaz almak, özel bir selamlaşma ve saygı göstergesidir. Cem sırasında dara durma eyleminden sonra niyaz alınır. Niyaz almak, bir kişinin Pir'in, Mürşidin, rehberin önünde saygı göstererek eğilmesi ve onların ellerine (ya da dizlerine) baş koymasıyla gerçekleşen bir eylemdir.

Fotoğraf 8: Niyaz alma

3.3. Dar Kavramının Sematik İçeriği

Alevilik inancında dara durma ritüeli sırasında manevi anlam taşıyan dört dar kapı vardır: Dar-ı Nesimi, Dar-ı Fazlı, Dar-ı Mansur ve Ana Fatma Dar-ı Hüseyin'dir. Bu duruşlar, sadece fiziksel bir pozisyon değil, aynı zamanda manevi bir sembol olarak kabul edilir. Özellikle Dar-ı Hüseyin ve Dar-ı Fatıma duruşu, ellerin kalp üzerine konması ve sağ ayağın sol ayağın üzerine kapatılması ile gerçekleştirilir. Duruşun anlamı şunları içerir:

Birlik ve bütünlük: Üst beden tek bir hat üzerinde birleşirken, alt bedende yani ayaklarda birbirine mühürlenmiş pozisyon ile ikilik ve benlik duygusu sembolik olarak dışarı atılır.

İkilikten arınma: Bedenin alt ve üst kısmındaki farklılıkları birleştirerek, manevi bir bütünlüğe ulaşma.

Tarihsel ve menkıbi bağlantı: Rivayete göre, Hz. Hüseyin bir su getirirken sol baş parmağını yaralar ve bunu dedesinin görmesini istemez; sağ ayağı ile sol baş parmağını kapatır. Bu davranış, dara duruşunda ikiliği ortadan kaldırma ve manevi birlik sağlama olarak yorumlanır.

Sonuç olarak, dar duruşu hem fiziksel hem de manevi bir uygulamadır; inananı bedensel ve ruhsal bir bütünlüğe ulaştırmayı amaçlar ve Alevi cem ritüelinde önemli bir yer tutar.

3.4. Dar Kapıları

Alevilikte, cem ritüelleri ve dara durma uygulamalarıyla yakından ilişkili olan dört dar kapısı bulunmaktadır. Bu dar'lar hem tarihi hem de sembolik anlamlar barındırmakta; Alevi yolunda yürüyen kişinin hangi ahlaki ve manevi sorumlulukları üstlenmesi gerektiğini göstermektedir.

1. Hallâc-ı Mansur Darı: Hak yolunda can vermek, teslimiyet ve rızalık gibi sembolik anlamları olan bir kavramdır. Bu ifade, Hüseyin bin Mansur el-Hallac'un dara çekilmesi (idam edilmesi) olayına atıfla kullanılır. Dar'ı Mansur, Alevi-Bektaşî inanç sisteminde tıpkı "Dar'ı Nesimi gibi, Hak yolunda can verme, inançta sadakat ve teslimiyetin ileri boyutu olarak kabul edilir. Şöyle ki, Hallâc-ı Mansur'un "Enel Hak (Ben Hakk'ım)" sözünü dile getirdiği için çarmıha gerilip günlerce işkence görmesi, Alevi öğretisinde hakikat karşısında ödün vermeme ilkesinin sembolü hâline gelmiştir. Mansur Darı, talibin zulme karşı direnmesini, gerçeği söylemekten çekinmemesini ve hakikat uğruna bedel ödemeyi göze almasını temsil eder. Bu dar, zalime boyun eğmeme ve adaletin yanında durma yükümlülüğünü içerir. Mansur, tasavvufi anlamda kendini Hak ile bir sayması, yani vahdet-i vücud inancını açıkça savunur. Bu sebeple Bağdat'ta 922 yılında idam edilir.

"Dar'ı Mansur'da baş verdik,

Yana yana aşkı içtik.

Kerbela'da susuz kaldır,

Dönmeyiz Yol'dan."

2. Nesimî Darı: Alevi-Bektaşî geleneğinde önemli bir kavramdır ve genellikle sahip olduğu hakikat görüşünü savunduğu için **inancı uğruna can verme (şehadet)** ile ilişkilendirilir. Bu kavramın merkezinde Şair Seyyid Nesimî, adlı büyük bir Alevi-Bektaşî ozanı ve mutasavvıf yer alır. Dar-ı Nesimi, kelime anlamıyla "Nesimi'nin dara durduğu yer" ya da "Nesimi'nin Hakk huzurunda can verdiği duruş" anlamına gelir. Bu kavram Alevi inancında, Hak yolunda can vermek, teslimiyet ve rıza, mazlumun ve doğrunun sembolü, gibi derin anlamlar içerir. Asıl adı İmameddin Nesimi olan Şeyh Nesimi, 14.yüzyılda yaşamış, Hurufilik etkisinde eserler vermiş ve "En-el Hak" (Ben Hakk'ım) inancını savunmuş büyük bir sufi şairdir. Bu söylemi nedeniyle, derisi yüzülerek öldürülmüş, yani yol uğruna dara düşüp can vermiştir.

"Dar'ı Nesimi'ye can verenlerdir,

Yol aşkı ile yürüyen erlerdir..."

3. Fazlı Darı: Diğer dar kapıları gibi Dar'ı Fazlı da kişinin borçlarından, haksız kazançlardan, nifaktan ve dünya kirlerinden arınması inancına **olan sadakat, teslimiyet ve Hak uğruna can vermeyi** simgeler. Hurufilik mezhebinin kurucusu olan Fazlullah-ı Hurufî 1394 yılında Timur'un emriyle, Tebriz'de idam edilmiştir. Bireyin hem maddi hem de manevi anlamda temizlenmesi, arı-duru bir hâle gelmesi ve topluma helal lokma ile karışması beklenir.

4. Fatma Ana Darı (Ana Fatma Darı / Dar-ı Hüseyin): Hz. Fatıma, Hz. Muhammed'in kızı, Hz. Ali'nin eşi, Hz. Hasan ve Hüseyin'in annesidir. Alevilikte Pak ana, Ana Fatıma, Fatma ana olarak da bilinir. Bu inanç sisteminde sadece bir peygamber kızı değil, yolun anası kadınların piridir. Fatıma Ana, edep, erdem, hakikat, sabır, ana figürü ve direnişin birleştiği yüce bir makamdır. Alevi yolunda "doğum anası" olarak kabul edilen Hz. Fatıma, **emaneti korumayı, zulme karşı direnmeyi, iffeti ve temizliği** simgeler. Bu dar, talibin hem bedensel hem ruhsal saflığa ulaşması ve yaşamın yükünü dirençle taşıması gerektiğini ifade eder. Alevilikte kadınların, Hz. Fatıma'nın temsil ettiği yüceliğe dayanarak dara durma biçimidir.

Dört Dar Kapısının Elementlerle İlişkisi: Alevi öğretisinde darların her biri, evrenin dört temel unsuru ile ilişkilendirilir:

- ❖ **Hallâc-ı Mansur Darı - Ateş:** Hakikat uğruna yanmayı, bedel ödemeyi ve arınmayı temsil eder.
- ❖ **Nesimî Darı - Hava:** Sözü, nefesin, hakikatin açıkça ifade edilmesinin sembolüdür.
- ❖ **Fazlı Darı - Su:** Arınmayı, temizlenmeyi, helal lokmayı ve duruluğu simgeler.
- ❖ **Fatma Ana Darı - Toprak:** Sabır, üretkenlik, dirayet, dayanma ve bereketle ilişkilidir.

Dört Dar Kapısının Manevi İşlevi: Bu dört dar kapısı, sadece ritüel bir uygulama değil; aynı zamanda Alevi yolunun etik ve manevi ilkelerini temsil eder. Bu yolda yürümek isteyen kişinin: Zulme ortak olmaması, Haksızlık karşısında susmaması, Doğruyu söylemekten geri durmaması, Temiz lokma ve doğru yaşantı ile topluma karışması, Direnç, sabır ve adalet duygusunu kuşanması gerekmektedir.

Dolayısıyla dört dar kapısı, bireyi hem içsel arınmaya hem de toplumsal sorumluluğa yönlendiren sembolik bir eğitim sistemidir. Uygulanan ritüellerde imece usulü kullanılır. Kimin neye ihtiyacı varsa ona göre yardım edilir. Kimse yolda bırakılmaz.

3.5. Dardan İndirme Erkanı ve Mirasçılar Önünde Razılık Alma Cemi: Ölen kişi, artık hesaplaşamayacağından mirasçılar, tanıdıkların huzurunda ölen kişinin döktüğünü doldurur, yıktığını kaldırır ve ağlattığını güldürerek razılık alır. Bu uygulama, ölen kişinin haklarının korunmasını sağlar ve toplumsal düzeni destekler. Dardan indirme sırasında, ölen kişinin mirasçıları ve topluluk üyeleri, ölenin borç ve haklarını eşit şekilde paylaşır; ödenmemiş borçlar kapatılır ve ölenin arkasında bıraktığı aile bireylerine sahip çıkılır. Bu süreçte dede, topluluğun razılığını ve barışını tespit eder. Ritüelin özünde yatan temel prensip, "Ol ikrar verme, öl ikrardan dönme" ilkesidir.

Aşık der ki;

*"Söz tesir eder mi kuru cesede, talkını burada almalı insan,
Münker-Nekir sual sormadan, cevabı burada vermeli insan,
Sırat köprüsünü dünyada geçip, kevser şarabını Ali'den içip,
Ölmeden evveli ahirete göçüp, cennete burada girmeli insan,*

*Bugün kör olan yarın da kördür, Hak-Muhammed-Ali manada birdir,
Uhvada gördüm deme küfürdür, Allah'ı burada görmeli insan,
Atamın belinde geldim cihana, giderken lazım değil baba-ana,
Kardeş tutmak gerek mümin olana, Musahibi burada tutmalı insan,
Kazım oğlu Turgut olur mu baha, oku kendi ruhun için Fâtiha,
Nedir Yasin nedir sure-i talha, bu sırra burada ermeli insan."*
- Es-Seyyid Halife Koca Turgut Baba

Alevilikte ölen kişi, artık gelip hesaplaşamayacağı için mirasçıları, tanıdıklarının huzurunda ölenin döktüğünü doldurur, yıktığını kaldırır, ağlattığını güldürür ve dost gönlünü hoş kılarak razılık alırlar.

Pirin ifadesiyle:

*"Postumuz ateşten gömlek, demirden leblebidir; yolumuz kıldan ince, kılıçtan keskindir;
gelenin malı, dönenin canı; ol ikrar verme, öl ikrarından dönme."*

Bu bağlamda mirasçılar, ölen kişinin haklarını gözeterek, herkesin eteğindeki taşları dökmesine ve dertlerini anlatmasına olanak tanır; razılık alınarak topluluk birbirinden hoşnut şekilde ayrılır. Sessizlik, razılığın bir ifadesi olarak kabul edilir; yedi adım yol gelmek de razılık göstergesidir. Dede, cem sırasında topluluğa barış, hoşnutluk ve razılık sorar, herkesten razılık alır. Eğer bir kişi sessiz kalır ve "Allah-Eyvallah" derse, hakka yürüyen kişinin "Dardan İndirme Erkanı" gerçekleştirilir. Ancak razı olmayan veya şikayetçi bir kişi varsa, dede bu kişinin hakkını gözetir; razılık alındıktan sonra Dardan İndirme işlemi tamamlanır. Tören sırasında meydana çağrılan kişiler, topluluk adına ikrar verir ve ortaya çıkan anlaşmazlıklarda hakem olarak görev yapar.

Tüm katılımcılar razı ise dede, şu dua ve ikrarla töreni tamamlar:

"Bismişah Allah Allah, durduğunuz dardan, yürüdüğünüz yoldan, çağırdığınız pirden şefaât bulasınız. Üçlerin, beşlerin, yedilerin, kırkların, on iki imamların keşfi ve kerameti üzerinizde hazır ve nazır ola; tecellanız temiz, yüzünüz ak ola, gerçeğe hü..."

Dede, canlardan niyaz alır, ölen kişiye kefil olabilenlerin hakkını gözetir ve cem erenlerine ikrar verir. Toplum ve ölen kişinin mirasçıları arasında razılık sağlandıktan sonra, tören hak ve düzenin korunması amacıyla tamamlanır. Katılımcılara yönelik sorular, topluluk içindeki razılık ve uyumun tescilini sağlar:

*"Ey cem erenleri, sizler hakka yürüyen kişiden ve mirasçılarından hoşnut ve razı mısınız?
Hoşnut ve razı mısınız? Hoşnut ve razı mısınız?
Hak-Muhammed-Ali de sizden hoşnut ve razı ola."*

Son olarak, hane sahipleri ve hizmet sahipleri, topluluğa ve ölen kişiye dair istek ve dileklerini razı etmeye niyet ederek töreni tamamlar:

*"Allah-Eyvallah mı? Allah-Eyvallah mı? Allah-Eyvallah mı?
Hak-Muhammed-Ali ikrarınızda bertaraf eylesin."*

Bu ritüel, Alevilikte hem bireysel hem toplumsal boyutta hesaplaşma, razılık ve ahlaki denetim sürecinin önemli bir parçasını oluşturur.

Canı dilden el bağladınız evliya erkanına Elhamdülillah yine durdunuz piriniz divanına, sığındınız erler lütfi-ihsanına, bu yolda canımız kurban pirimiz fermanına.

Gerçeğe hü, mümine Ya Ali!

(Cem sırasında söylenen dizelerden.)

Fotoğraf 9: Dardan indirme erkânı

Dar ritüeli içinde geçen “görgü cemi”, “lokma”, “rıza” ve “düşkünlük” gibi kavramlar, Alevilikte yalnızca dini değil, aynı zamanda etik bir sistemin ve sosyal yaşamın yapı taşlarıdır. Bu kavramlar aracılığıyla birey hem kendi iç yolculuğunu tamamlamakta hem de toplumsal yapının güvenlik ve dayanışma ekseninde korunmasına katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle dara durma, somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilmektedir ve UNESCO’nun tanımladığı toplumsal uzlaşma, barış, karşılıklı anlayış ile kültürel sürdürülebilirlik gibi evrensel değerlere hizmet etmektedir. Ritüelin hem dini hem kültürel hem de toplumsal işlevleri bulunmakta; birey-toplum-inanç üçgeninde bütünsel bir yapı oluşturmaktadır. Sonuç olarak, dara durma ritüeli, Alevilik inancının temel taşlarından biri olup hem bireysel arınma hem de toplumsal düzenin korunması açısından vazgeçilmezdir. Bu mirasın geleceğe sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için belgeleme, eğitim, yerel sahiplenme ve akademik araştırmalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, Alevi inanç sisteminin temel ritüellerinden biri olan Dara Durmak uygulamasını, Çorum ili özelinde ele alarak, ritüelin kültürel, toplumsal ve manevi boyutlarını ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, dara durmanın yalnızca dini bir ibadet olmadığını; aynı zamanda toplumsal düzenin korunması, ahlaki denetim ve birey-toplum ilişkilerinin sağlıklı işleyişi açısından önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir.

Ritüel, bireyin hem manevi arınmasını hem de toplulukla uyum içinde yaşamasını sağlayan bir denetim ve uzlaşma mekanizması olarak işlev görmektedir. Öz eleştiri, vicdani muhasebe ve toplumsal rızalık temelli süreçler, bireyin davranışlarını gözden geçirmesine ve toplumsal sorumluluklarını yeniden anlamlandırmasına imkân tanımaktadır.

Ayrıca ritüel, sözlü kültür öğeleri, semboller, terimler ve pratikler aracılığıyla Alevi toplumunun ortak hafızasını taşımakta ve kuşaktan kuşağa aktarılan değerlerin sürdürülmesini sağlamaktadır. Çorum özelinde yapılan saha araştırmaları, Dara Durmak ritüelinin bazı köy ve topluluklarda gelenekselliğini koruduğunu, ancak kentleşme, göç ve modern yaşam biçimlerinin etkisiyle unutulma ve aktarımın zayıflama riskiyle karşı karşıya olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle genç kuşakların ritüel ve anlamları hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları, kültürel sürekliliğin korunmasını tehdit etmektedir.

Sonuç olarak, Dara Durmak ritüeli hem bireysel manevi arınma hem de toplumsal düzen ve kültürel süreklilik açısından Alevilik inancının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu mirasın geleceğe aktarımı için belgeleme, eğitim ve yerel sahiplenme çalışmalarının önemi büyüktür. Öneri olarak;

Belgeleme ve Arşivleme: Dara durmak ritüelinin çeşitli uygulamaları, terimleri ve sembolleri sesli ve görsel materyallerle belgelenmeli, dijital arşivler oluşturulmalıdır.

Eğitim ve Farkındalık: Özellikle genç kuşakların bu ritüeli tanınması ve anlaması için Alevilik inancı ve somut olmayan kültürel miras unsurları okul müfredatına ya da yerel kültürel eğitim programlarına entegre edilmelidir.

Yerel Katılım ve Sahiplenme: Ritüelin yaşatılması için yerel Alevi toplulukları, cem evleri, dede ve analar ile iş birliği yapılmalı; topluluk temelli kültürel miras yönetimi teşvik edilmelidir.

UNESCO Süreçleri: Dara durmak ritüeli, Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras envanterine dahil edilmeli; koşullar uygunsa UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne aday gösterilmesi için girişimlerde bulunulmalıdır.

Akademik Araştırmaların Artırılması: Bu çalışmanın bir başlangıç olması umuduyla, farklı bölgelerde uygulanan dara durmak ritüelleri üzerine karşılaştırmalı çalışmalar yapılmalı ve akademik literatür genişletilmelidir.

Kültürel Miras Festivalleri: Yerel düzeyde kültür ve miras festivalleri kapsamında dara durmak gibi ritüellere özel gösterimler düzenlenerek halkla paylaşılması sağlanmalıdır.

Bu öneriler, dara durmak ritüelinin yalnızca korunmasını değil, aynı zamanda anlamının derinleştirilmesini, gelecek kuşaklara aktarılmasını ve toplumsal bilinç düzeyinde görünürlüğünün artırılmasını amaçlamaktadır. Tez çalışması, bu yönleriyle hem bilimsel literatüre katkı sunmakta hem de kültürel sürdürülebilirliğe dair önemli bir farkındalık yaratmaktadır.

Kaynakça

- Akın, B. (2017). Alevi Cem ritüellerinin sınıflandırılması sorunu ve yeni bir sınıflandırma önerisi. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi.
- Çetin, Ü., Jenkins, C. Ve Aydın, S. (2020). Alevi Kurds: History, politics and identity. *Kurdish Studies*, 8(1), 1-15.
- Coşkun, N. Ç. (2014). Anadolu Alevilerinde cemler ve bu cemlerin sosyokültürel hayattaki işlevleri. *Folklor/Edebiyat*, 20 (78): 9-28.
- Çınar, A. A. (2020). Alevilerde Hızır kültü ve ritüelleri. *Millî Folklor*, 16(126): 63-74.
- Çoban, A. (2000). Çorum'un Nüfus Coğrafyası Özellikleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, sayı: 33: 410-438.
- Deniz, T., ve Çelik, Ö. (2020). Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları: Safranbolu El Sanatları Ustaları Üzerine Bir İnceleme. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(43), 123-138.
- Deniz, T., ve Savaşkan, Y. (2018). Taşınmaz Kültür Varlıkları Kapsamında Ayasofya Müzesinin İstanbul Kültür Turizmine Katkısı. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 92-103.
- Diker, O., ve Deniz, T. (2017). Kars kültürel ve gastronomik kimliğinde kaz. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(38), 189-204.
- Dönmez, M., Çelik, H. Ve Armağan, E. (2018) Alevilik-Bektaşilikte Dar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 85: 183-198.
- Erdem, D.G. (2021) Alevi İnanç Sisteminde Bir Mikro Merkez Olarak "Dar" Kavramının Etrafında Oluşan Anlam Alanı ve Ritüel Evreni. *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 97:165-176.
- Erdoğan, H. (2012) Alevi-Bektaş İnançının Kökenleri ve Esasları, İzmir: İzmir Şubesi Yayını.
- Gökbel, Ahmet. (2019). Ansiklopedik Alevi Bektaş Terimleri Sözlüğü. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kaptan, R. (2017). Alevilikte Cem ve Cemde okunan gülbanklar, deyişler, mersiyeler, duazlar. İstanbul: Can Yayınları.
- Karataş, N., ve İflazoğlu, E. C. (2015). Vardan yoğa iki ırmak arasında Aleviliğin izleri. Çorum: Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı.
- Özcan, H. (2002). Bektaşilikte Dar Kavramı ve Hallac-ı Mansur Etkisi. *Folklor/Edebiyat Dergisi (Alevilik Özel Sayısı) Cilt VIII, Sayı 29*, 157-164.
- Türkecul, R. (2016). Alevi Ritüelleri: Bismil Örneği. *Antropoloji*, (31), 159-178.
- Ünlü, İhsan. (2020). Muharrem Matemi/Orucu, Aşure Günü ve Erzincan'da Aşure Etkinlikleri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 2: 31-51.
- Yılmaz, H. (2011) Alevi-Sünni Diyalogu, Sivas: Asitan Yayıncılık.

İnternet Kaynakçası

URL-1. UNESCO. <https://ich.unesco.org/en/lists> Erişim Tarihi: 24.08.2025

URL-2. Türkiye İstatistik Kurumu. (t.y.). *Türkiye İstatistik Kurumu – Ana Sayfa*. Erişim adresi: <https://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi:14.02.2025

URL-3 Çorum Belediyesi. (t.y.). *Çorum Belediyesi Resmî Web Sitesi*. Erişim adresi: <https://www.corum.bel.tr/> Erişim Tarihi: 28.05.2025

URL-4 Alevi Ansiklopedisi. *Dâr (Dâra Durmak, Dâra Çekilmek, Dârdan İndirme, Dâr Kurbanı)*. Alevi Ansiklopedisi. Erişim adresi: <https://www.aleviansiklopedisi.com/madde-x/dar-dara-durmak-dara-cekilmek-dardan-indirme-dar-kurbani-6072/> Erişim Tarihi: 02.08.2025

URL-5 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı – Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (t.y.). *Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. Erişim adresi: <https://corum.ktb.gov.tr/>